

D • N

5/10 1952

Kunglig utrikespolitik under första världskriget

Vid behandlingen av hov- och slottsstaterna i andra kammaren den 9 februari 1916 begärde hr Z. Höglund ordet för att göra några kritiska anmärkningar om kungahusets "privatpolitik" i utrikesfrågor. Vid två tillfällen avbröts han av talmannen, dels då han talade om uttryck för drottningens notoriska och officiellt deklarerade tyskvänlighet, dels då han sökte beröra pressuppgifter om en framställning som kungen skulle ha avgivit till en av de krigförande makterna. Sedan utrikesminister Wallenberg förklarade "att intet har i utrikespolitiskt avseende passerat, för vilket icke utrikesministern bär ansvaret och kan bära ansvaret" samt en talare med några ord yrkat antagande av huvudtiteln avslutades debatten. För sitt avslagsyrkande samlade hr Höglund blott 14 röster — medlemmarna i vänsterfraktionen inom det socialdemokratiska partiet.

Hr Höglund stödde sig i själva verket — då det gällde betydningen om en framställning från monarkens sida — på ostridiga, inom riksdagens hemliga utskott framdragna och inom politiska kretsar väl kända fakta; i pressen hade vad som hänt dock endast fragmentariskt berörts. Utrikesminister Wallenberg kringgick genom sitt yttrande själva kärnfrågan; han undvek att yttra sig om vad som verkligen skett och om den roll kungen spelat, även om de citerade orden kan fattas som ett indirekt erkännande av att monarken ingripit. Att andra kammaren, med dess majoritet av liberala och socialdemokrater, höll tyst inför mörkläggningen och halvsnarigheten och att samma hållning antogs av pressen finner sin förklaring i många blandade motiv: viljan att verka enig inför utlandet, oron för en ny konstitutionell konflikt i ett kritiskt läge, vänsterns önskan att så långt möjligt skydda utrikesministern, som ansågs politiskt neutral.

Genom professor Gihls förra året utgivna arbete om den svenska utrikespolitiken 1914—

1919 (i "Den svenska utrikespolitikens historia") och genom förra envoyén Palmstiernas nyss publicerade memoarer (Orostid, anmäld av Erik Lönnroth den 25 september) har sent omsider den episod som upptogs i riksdagen i början av år 1916 blivit i sina huvudpunkter klarlagd. I vissa avseenden är emellertid saken fortfarande dunkel; aktstyckena borde göras allmänt tillgängliga, så att en fullständig redogörelse äntligen bleve möjlig.

Den 24 april 1915, då Italien väntades inom kort inträda i kriget på ententens sida, telegraferade den svenske utrikesministern till minister Bildt i Rom att "ryktena om Italiens deltagande i kriget förorsakar vår konung stora bekymmer, alldenstund vår neutralitet då blir ytterst svår att upprätthålla. Hans Majestät ber Eder framhålla detta för såväl italienske konungen som utrikesministern med en varm värdjan till dem att i hela Europas intresse söka förekomma ytterligare komplikationer." Då Bildt framförde dessa synpunkter till den italienske utrikesministern Sonnino förklarade denne sig ur stånd att förstå varför ett italienskt krigsdeltagande skulle försvåra Sveriges neutralitet. Bildt var själv lika oförstående och meddelade hem att telegrammet fyllt honom med förvåning och oro, då han inte upplysts om varför Sveriges politik skulle ändras genom Italiens inträde i kriget; han varnade uttryckligen mot ett svenskt krigsdeltagande. Den italienske monarken gav ungefär samma besked som Sonnino. Därefter anmodade kung Gustaf personligen Bildt att hos Viktor Emanuel varna mot ett italienskt ingripande och att hos både kungen och utrikesministern framhålla samma synpunkter som tidigare. Skriftväxlingen och samtalen fortsatte utan resultat. På svenskt håll hävdade man att de tyska påtryckningarna för att förmå Sverige att gå in i kriget skulle skärpas om Italien inträdde; då Bildt vände sig till den tyske

ambassadören i Rom — förra rikskanslern furst Bülow — och av denne erhöi det riktiga meddelandet att Tyskland inte gjort några påtryckningar fick han på kung Gustafs order en skrapa för sin hänvändelse. Kort därefter kom den italienska krigsförklaringen.

Det ytterligt egendomliga i denna kungliga, av utrikesministern inför riksdagen täckta utrikespolitik ligger i öppen dag. Det svenska inskrifandet kunde, skriver Gihl, "omöjligt uppfattas annat än som ett krigshot och var otvivelaktigt avsett att så uppfattas". Detta krigshot framfördes samtidigt som den svenska regeringen oavslutligt betygade sin neutralitetsvilja. Det innebar en bluff såtillvida som den svenske monarken måste ha insett sin oförmåga att leda Sverige in i kriget; det stöddes av argument — om att Sverige fick svårt att stå utanför såvida Italien kom med och om tyska påtryckningar — som var ohållbara eller direkt osanna. Särskilt belysande är reprimandien till minister Bildt då han genom sitt samtal med Bülow sökte kontrollera de svenska uppgifterna om Tysklands hållning.

Efterspelet till denna aktion är nära nog lika underligt. På grund av den svenska dëmarchen i Rom upprepade de ryska, franska och brittiska ministrarna den 12 maj 1915 sin vid krigsutbrottet avgivna försäkran om respekterande av Sveriges neutralitet. Den svenske utrikesministern ville emellertid inte offentliggöra denna förklaring — rimligen därför att i så fall dëmarchen i Rom hade blivit allmänt känd — och ententens avsikt att lugna den svenska opinionen uppnåddes alltså inte.

Hos Gihl finns de ovan lämnade uppgifterna. Gihl visar också att aktionen i Rom i april 1915 snarast framstår som ett led i en systematisk svensk, av allt att döma av monarken ledd eller inspirerad politik. Vid krigsutbrottet framfördes till England ett hot av samma beskaffenhet som senare till Italien, och före Rumäniens inträde i kriget gjordes hänvändelser av liknande slag. För att hjälpa Tyskland var den svenske kungen och den svenska regeringen beredda att bluffa med ett krigshot som de inte kunde effektuera — men som uppenbarligen i och för sig kunde medföra risker för Sveriges fred.

Palmstierna ger belägg för

att vår politik försvarades och vår ställning skadades genom dessa strängt hemliga ingripanden. Såväl i Frankrike som i England uppfattades hänvändelsen i Rom som ett bevis på att den svenska neutralitetspolitiken inte var ärlig. "Sammanhanget är obegripligt liksom åtgärden (här åsyftas närmast den första av de tre hotelserna) var vanvetligt!", skriver Palmstierna med all rätt. "Ser han (Wallenberg) då inte själv att England—Italien—Rumänien, hela serien av framställningar från oss, bildar led i en politik till Tysklands förmån?" Av Palmstiernas memoarer framgår också att den italienska aktionen blev skarpt kritiserad i hemliga utskottet och på annat sätt, men att politikerna av olika skäl inte drog fram saken inför offentligheten. Palmstierna uppger tillika — med vad rätt kan ej för närvarande bedömas — att riksmarskalk Douglas, under kungens medverkan, dementerade hela historien samtidigt som den i hemlighet berättades i hemliga utskottet.

Genom hemlighetsmakeri, undanflykter och osanningar har alltså legenden om den svenska regeringens obrottsliga neutralitet under första världskriget och om kungens korrekt konstitutionella och fredligt neutrala hållning under detta krig kunnat byggas upp. Mer än trettiofem år har gått innan sanningen blivit någorlunda klarlagd. Skall man även i fortsättningen söka dölja den bakom en sky av bortförklaringar?